

4.

EDUKACJA

Olga Bochkar

Tomasz Gajderowicz

Maciej Jakubowski

Oleksandr Pustovyi

Jędrzej Witkowski

Jerzy Wiśniewski

Wdrażanie rozwiązań w zakresie edukacji rozwiązań powinno być zdecentralizowane i dopuszczać wiele form. Koncentrowanie się jedynie na włączaniu dzieci ukraińskich do polskiego systemu kształcenia jest zarówno niemożliwe, jak i niezasadne.

1. Co sprzyja skutecznej edukacji uczniów-imigrantów i czy polskie rozwiązania dają dobrą podstawę do ich wsparcia?

Przegląd badań z innych krajów pokazujących znaczenie barier językowych i innych w akomodacji uchodźców

Uczniowie imigranci w większości krajów uzyskują niższe rezultaty niż uczniowie urodzeni w danym kraju. Przykładowo, w ostatnich badaniach PISA różnica w wynikach z czytania między uczniami-imigrantami i uczniami urodzonymi w danym kraju wyniosła w krajach OECD średnio ok. 0,4 odchylenia standardowego. Różnica ta jest nieco mniejsza po uwzględnieniu statusu społeczno-ekonomicznego i maleje w drugim pokoleniu, ale wciąż pozostaje istotna i widoczna w matematyce i naukach przyrodniczych. Ważną barierą w nauce jest język. Uczniowie, dla których język nauczania jest językiem obcym i opanowanym w stopniu dalekim od biegłego, uzyskują niższe wyniki. Utrzymanie języka ojczystego przynosi znaczne korzyści edukacyjne a także pozaszkolne. Z drugiej strony efektywna nauka w szkole wymaga biegłej znajomości języka, więc szkoły z uczniami, dla których język polski jest językiem obcym, wymagają dodatkowych nakładów na wyrównanie umiejętności językowych lub prowadzenie zajęć i przygotowanie podręczników w języku ojczystym uczniów. Kolejnym czynnikiem negatywnie powiązanim z wynikami jest segregacja uczniów o różnym pochodzeniu między szkołami. Uczniowie, którzy uczęszczają do szkół, do których głównie chodzą dzieci z rodzin imigranckich, uzyskują średnio słabsze wyniki niż uczniowie, którzy chodzą do szkół z przewagą dzieci z rodzin nieimigranckich, nawet po uwzględnieniu wykształcenia i zamożności ich rodzin.

Niższe wyniki uczniów z rodzin imigranckich są więc powiązane z zazwyczaj niższym statusem społeczno-ekonomicznym, kwestiami językowymi, słabszym wykształceniem rodziców, a także z segregacją uczniów imigranckich w określonych szkołach lub rejonach. Co ciekawe, dane z badań sugerują, że rodziny imigranckie, niezależnie od kraju pochodzenia, mają wysokie ambicje, które przekładają się na wyższe oczekiwania edukacyjne niż wśród uczniów nieimigranckich. Uczniowie-imigranci rzadziej chcą skończyć edukację wcześniej i częściej planują kontynuację kształcenia na poziomie wyższym (por. Hippe, Jakubowski, 2018). W praktyce uczniowie z rodzin imigranckich napotykać wiele barier, które utrudniają im realizację swoich ambicji. Najważniejszą z nich są niższe osiągnięcia edukacyjne, ale także segregacja w oparciu o braki językowe (np. częste w Niemczech posyłanie uczniów imigranckich do szkół zawodowych jedynie ze względu na słabsze wyniki z języka niemieckiego). Dane pokazują też, że w szkołach z dużą liczbą uczniów imigranckich ich ambicje są również wysokie, jednak szkoły te mają często znacznie trudniejsze warunki nauczania i muszą sprostać większym potrzebom uczniów, przez co ich wyniki nie są tak wysokie, aby umożliwić dalszą realizację ambitnych planów. Warto podkreślić, że tu dominującym czynnikiem nie jest samo skupienie się uczniów-imigrantów w określonych szkołach, ale brak odpowiedniego wsparcia do rozwiązania problemów związanych np. z różnicami językowymi.

Podsumowując, dostęp do edukacji na odpowiednim poziomie, dodatkowe wsparcie językowe i ograniczenie segregacji to najważniejsze działania sprzyjające wyrównaniu szans edukacyjnych uczniów imigranckich. Warto podkreślić, że nie chodzi tu o stworzenie podobnych warunków dla uczniów nieimigranckich, ale o większe wsparcie pozwalające na równoczesne zachowanie i poszerzanie kultury oraz języka swojego narodu, a przy tym minimalizowanie barier w nauce.

Opis rozwiązań w przyjmowaniu uczniów do szkół i finansowaniu

Polskie szkoły mają często wcześniejsze doświadczenia w przyjmowaniu uczniów z Ukrainy. Praktyka jednak często odbiega od ideału wyłaniającego się z przyjaźnie brzmiących przepisów. Sytuacja jest tu podobna do tej, z jaką mamy do czynienia w przypadku uczniów ze specjalnymi potrzebami. Jest odpowiednie finansowanie na poziomie krajowym, są przepisy określające możliwości wsparcia, a jednak w praktyce uczniowie z takimi samymi potrzebami mogą uzyskać bardzo różny poziom wsparcia w zależności od decyzji samorządu i szkoły oraz często od determinacji rodziców. Szczególnie na ten ostatni czynnik trudno jest liczyć w przypadku uchodźców, którym trudniej jest poruszać się w gęstwinie przepisów i egzekwować ich wykonanie.

Po pierwsze, w Polsce każdy uczeń, który mieszka w określonym rejonie, ma obowiązek nauki do 18. roku życia, co oznacza, że powinien zostać przyjęty do szkoły. Uczeń niekoniecznie musi posiadać numer PESEL czy też legalnie przebywać na terenie Polski. **Konstytucja RP stanowi, że każda osoba przebywająca na terenie kraju w określonym wieku ma prawo do nauki.** Nie ma więc tu ograniczenia związanego z legalnością pobytu, posiadanymi dokumentami, poziomem edukacyjnym, językiem itd. Co więcej, organy prowadzące szkoły (samorządy) są zobowiązane do monitorowania spełniania obowiązku nauki, a przez to informowania rodzin imigranckich o takim obowiązku a także możliwościach jego spełnienia, a jeśli nie jest on spełniony to do podejmowania odpowiednich działań. W przypadku edukacji przedszkolnej dzieci-imigranci w wieku 3-6 lat mają takie same prawa jak dzieci stale mieszkające w Polsce i mogą korzystać z przedszkoli na takich samych zasadach. W przypadku edukacji przedszkolnej obowiązek dotyczy jednak tylko dzieci 6-letnich, a dzieci w wieku 3-5 lat mają jedynie prawa do takiej edukacji, którą musi zapewnić gmina na swoim terenie.

Uczniom-imigrantom przysługują także nieodpłatne zajęcia z języka polskiego, które zależnie od potrzeb powinna zapewnić szkoła w porozumieniu z organem prowadzącym. Dodatkowo szkoły powinny zorganizować zajęcia wyrównawcze, o ile stwierdzone zostaną różnice programowe czy też w poziomie wiedzy i umiejętnościach uczniów. Warto podkreślić, że są to zajęcia dodatkowe, a uczeń powinien uczęszczać równolegle na standardowe zajęcia przewidziane w planie nauczania. Jest to więc dodatkowe obciążenie ucznia, ale takie zajęcia są kluczowe dla wyrównywania szans dla uczniów imigranckich. Ponadto ustawa Prawo Oświatowe (art. 165) daje możliwość tworzenia oddziałów przygotowawczych dla osób „które wymagają dostosowania procesu kształcenia do ich potrzeb i możliwości edukacyjnych”. W oddziałach przygotowawczych realizowana jest podstawa programowa. Dodatkowa nauka języka polskiego, a także prowadzenie oddziałów przygotowawczych są uwzględniane w podziale subwencji oświatowej, zwiększając tak zwane wagi odpowiednio o 1,5 i 0,4. W praktyce oznacza to w bieżącym roku szkolnym, że na każdego ucznia uczącego się dodatkowo języka polskiego organ prowadzący (samorząd) dostaje z budżetu państwa około 6000 PLN (standard) + 9000 PLN (standard x 1,5) = 15000 PLN. Uczeń w oddziale przygotowawczym „dodaje” do kwoty subwencji ok. 2400 PLN. Tak wysokie wagi wynikają z założenia, że nauka polskiego odbywa się w mało licznych grupach, w których trzeba zatrudnić dodatkowo osoby na stanowisku pomocy nauczyciela. Ostatnie zmiany wprowadzone rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 8 kwietnia 2022 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy, mają gwarantować minimum 6 lekcji języka polskiego tygodniowo (zamiast 2 godz.) w oddziałach przygotowawczych dla uczniów z Ukrainy. Jest to na pewno zmiana w dobrym kierunku. Trzeba jednak zauważyć, że kwota wynikająca z wysokiej wagi przypisanej w algorytmie podziału subwencji oświatowej nauce języka polskiego, która wystarczała na sfinansowanie 2 godzin pracy nauczyciela, może okazać się niewystarczająca na pokrycie kosztów 6 lekcji tygodniowo, jeśli grupa korzystających z tej formy wsparcia będzie mała liczna. Mankamentem tych rozwiązań jest ograniczenie tych form pomocy do 12 miesięcy oraz liczby dodatkowych lekcji. Pomoc ta powinna mieć większy wymiar i zostać wpisana na stałe do polskiego systemu z odpowiednim finansowaniem.

Te ramy prawne i finansowe, mimo ograniczeń, dobrze się sprawdzały w czasach niewielkiej liczby uczniów-imigrantów uczęszczających do szkół przez dłuższy czas, co umożliwiło planowanie odpowiednich działań. Szkoły nie były w stanie w odpowiedni sposób zareagować na obecny kryzys migracyjny. Problemem był przede wszystkim brak kadry do prowadzenia zajęć z uczniami z Ukrainy oraz brak natychmiastowego wsparcia finansowego, w tym także na rozbudowę infrastruktury. W tej sytuacji, przybywający uczniowie byli dołączani do istniejących oddziałów, co w wielu przypadkach, głównie ze względu na bariery językowe i większe potrzeby nowych uczniów, było nieefektywne i prowadziło do znacznych strat edukacyjnych. Przy tym **funkcjonujące rozwiązania prawne zakładają zintegrowanie i włączenie uczniów-uchodźców wojennych w polski system edukacji. Kwestie dobrostanu, wsparcia psychologicznego (jeśli potrzebne), opieki nie są dostatecznie uwzględnione.**

Duża część osób uciekających przed wojną ma nadzieję na szybki powrót do ojczyzny. Między innymi z tego powodu, wielu uczniów ukraińskich stara się kontynuować naukę w swoich ukraińskich szkołach w trybie zdalnym. Minister Edukacji i Nauki, zwolnił takie osoby z obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. Praktycznie dało to możliwość dyrektorom odmawiania przyjęcia takich uczniów do szkół. To prawdopodobnie (brak jednak szczegółowych danych) pozbawiało dzieci opieki oraz możliwości korzystania z dożywiania w szkole.

Ustawa o pomocy uchodźcom z Ukrainy wprowadziła ułatwienia w zatrudnianiu osób nieposiadających obywatelstwa polskiego na stanowiska pomocy nauczyciela, znosząc wymóg poświadczenia znajomości języka polskiego. Trzeba podkreślić, że osoby zatrudnione (przez dyrektora szkoły) na stanowisku pomocy nauczyciela są pracownikami samorządowymi, nie nauczycielami, a więc mają ograniczone obowiązki i odpowiedzialność. Trzeba pamiętać, że wiele samorządów dopłaca znaczące kwoty do wydatków na prowadzenie szkół. Na dodatek, ich dochody, np. z podatków bezpośrednich, będą maleć i finansowanie pomocy uchodźcom wojennym może być trudne nawet uwzględniając zwiększoną subwencję na dzieci obywatelstwa ukraińskiego przebywające legalnie na terenie RP. Nie jest to sytuacja, która pozwala na budowanie stabilnego systemu wsparcia dla ukraińskich uczniów. Rozwiązania tymczasowe powinny być zastąpione pełnym wsparciem finansowym zarówno dla uczniów, jak i dla szkół oraz nauczycieli ukraińskich, w tym uznaniu ich kompetencji i włączeniu w system na podobnych zasadach jak nauczycieli polskich.

Nauka języka ukraińskiego, historii i kultury, geografii Ukrainy dla ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce oraz obywateli Ukrainy

Na wniosek rodziców dyrektor szkoły ma obowiązek organizacji nauczania języka mniejszości, a dodatkowo może także organizować zajęcia z historii i kultury danej mniejszości, a także geografii czy też przedmiotów artystycznych. Odpowiedni wniosek rodzice muszą złożyć na początku roku szkolnego, we wrześniu. Możliwość ta dotyczy jedynie uczniów posiadających obywatelstwo polskie.

Język ukraiński jest językiem mniejszości narodowej w Polsce a polskie prawo gwarantuje możliwości nauczania takiego języka w polskich szkołach jak i tworzenie szkół ukraińskich. Zarówno nauczanie języków mniejszości, jak i działanie szkół mniejszości narodowych są szczegółowo opisane w prawie i relatywnie dobrze finansowane w ramach subwencji oświatowej. Według danych dla roku szkolnego 2017/2018 w Polsce język ukraiński był nauczany w 28 przedszkolach dla 354 dzieci oraz w 151 szkołach podstawowych i średnich dla 2602 uczniów.

W Polsce od roku szkolnego 2012/2013 istnieje możliwość nauki języka ukraińskiego jako drugiego obcego w szkole podstawowej, a od 2019 r. można też składać egzamin ósmoklasisty. Od 2015 do 2021 roku liczba uczniów uczących się języka ukraińskiego w taki sposób nie przewyższała 65 rocznie w całym kraju. Taki stan związany jest, między innymi, z brakiem odpowiednich podręczników i obudowy metodycznej.

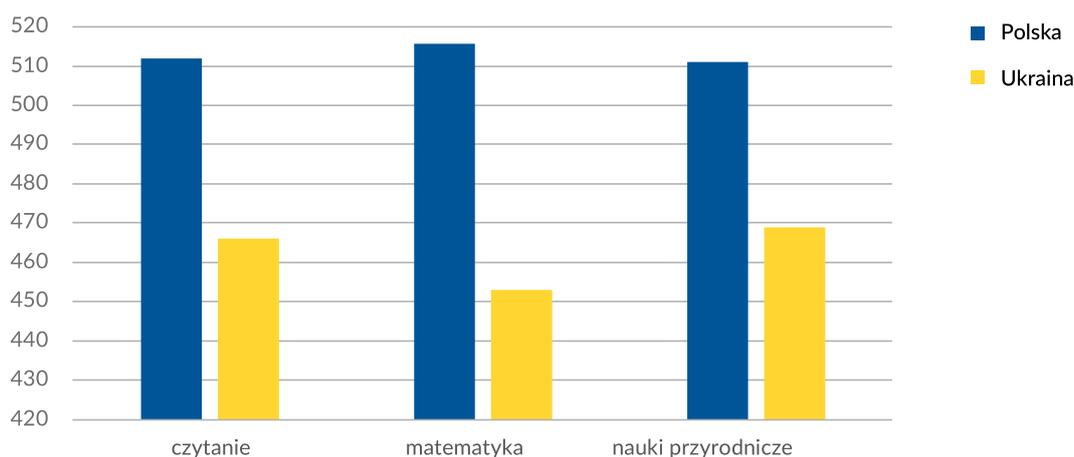
Dla osób niebędących obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu, placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju ich pochodzenia działająca w Polsce albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować nieodpłatnie w szkole, w porozumieniu z dyrektorem szkoły i za zgodą organu prowadzącego, naukę języka i kultury kraju pochodzenia, jeżeli do udziału w tym kształceniu zostanie zgłoszonych co najmniej 7 uczniów. Łączny wymiar godzin nauki języka i kultury kraju pochodzenia nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo. Dotychczas placówki dyplomatyczne Ukrainy nie korzystały z takiej możliwości, ale od lutego 2022 roku lekcje takie organizowane są na niewielką skalę, częściowo przy wsparciu finansowym Ambasady Ukrainy, w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. Taką formą nauczania objęto jak dotąd jedynie ok. 250 uczniów.

Specyficzne wyzwania związane z uczniami z Ukrainy

System oświaty w Ukrainie ma inną strukturę niż polski. Obowiązkowa nauka w szkole zaczyna się w wieku 6 lat i podzielona jest na trzy etapy: klasy 1-4, 5-9, 10-11(12). Również inne są podstawy programowe, inaczej wystawiane są oceny i inne są wymagania egzaminacyjne.

Istotne są też różnice w faktycznym poziomie wiedzy i umiejętności uczniów. Analiza danych PISA 2018 dla uczniów z Ukrainy i jej porównanie z uczniami polskimi pokazuje znaczące różnice w poziomie osiągnięć (por. Hippe, Jakubowski, Gajderowicz, 2022). Badanie PISA obejmowało w 2018 roku 15-latków (w Polsce kończących, a na Ukrainie zaczynających szkołę średnią) i jest obecnie jedynym badaniem takiego typu. We wszystkich dziedzinach badania PISA uczniowie z Ukrainy wypadają słabiej niż uczniowie z Polski. Różnice są duże i wynoszą ok. 50-60 punktów, co stanowi różnicę odpowiadającą efektom co najmniej dwóch lat nauki szkolnej. Wykres poniżej pokazuje, że różnice są największe w matematyce.

Wykres 1. Porównanie średnich wyników 15-latków z Polski i Ukrainy (PISA 2018)

Źródło: Analiza własna z wykorzystaniem danych PISA 2018.

Do różnic programowych i tych związanych z faktycznym poziomem umiejętności dochodzą kwestie związane z obecnymi warunkami materialnymi ukraińskich uczniów i dodatkowymi wyzwaniami natury psychologicznej. Wielu uczniów posiada trudniejsze warunki do nauki niż uczniowie polscy. Nie jest też znana skala problemów

psychicznych związanych z traumatycznymi przeżyciami wojennymi oraz wyrwaniem ze swojego środowiska, odcięciem od przyjaciół i rodziny, czy też niepewną sytuacją uchodźcy.

Jak już wspomniano, badania PISA pokazują, że choć ukraińscy uczniowie mają niższą wiedzę i umiejętności, to ich ambicje edukacyjne są bardzo wysokie. Są głęboko zmotywowani do nauki i w większości chcą ją kontynuować na poziomie wyższym. To ważna informacja, biorąc pod uwagę problemy, jakie mogą napotkać w realizacji tych celów w Polsce ze względu na różnice programowe, wymagania dotyczące znajomości języka polskiego (w tym egzaminacyjne), a także inne wspomniane powyżej obciążenia. Znaczna liczba ukraińskich uczniów zna także w pewnym stopniu język polski, bowiem kilkadziesiąt tysięcy uczniów uczestniczyło w takich zajęciach przed wybuchem wojny.

2. Formy zagwarantowania dostępu do edukacji dzieciom ukraińskim uciekającym do Polski przed wojną

Formy zagwarantowania dostępu do edukacji dzieciom ukraińskim uciekającym do Polski

W obecnym kryzysie nie ma możliwości zagwarantowania edukacji wszystkim uczniom ukraińskim w tej samej formie. Nie jest to też zasadne, wręcz przeciwnie – należy raczej myśleć o kilku uzupełniających się formułach. Istnieją cztery kluczowe czynniki wpływające na potrzebę zróżnicowania form, w których uczniowie ukraińscy mogą pobierać naukę w Polsce. Są to: ogromna skala migracji, ograniczone możliwości absorpcyjne polskiego systemu edukacji, zróżnicowane plany dotyczące ewentualnego powrotu na Ukrainę oraz szczególne potrzeby dzieci ukraińskich. Trzeba również wziąć pod uwagę nastawienie ukraińskiego Ministerstwa Oświaty i Nauki, które mimo wojny chce podtrzymać funkcjonowanie systemu oświaty. Jest to ogromnie ważne ze względów psychologicznych (państwo działa, „nie poddajemy się”) oraz jako manifestacja oporu przeciw działaniom Rosjan na okupowanych terytoriach. Okupanci zmuszają szkoły do przejścia na program nauczania Federacji Rosyjskiej, a sprzeciwiających się nauczycieli traktują niezwykle brutalnie¹.

Wszystkie formy zagwarantowania dostępu do edukacji uczniom ukraińskim powinny zagwarantować im:

- Możliwość podtrzymania tożsamości narodowej;
- Możliwość poznania języka polskiego w stopniu umożliwiającym integrację z polskim społeczeństwem (w tym wejścia do polskiego systemu edukacji, o ile się na to zdecydują);
- Opanowanie podstawowych treści programowych;
- Wzajemne uznanie zdobytego wykształcenia;
- Nawiązanie relacji z polskimi rówieśnikami.

W szczególności wszystkie proponowane rozwiązania powinny zakładać zachęcanie uczniów ukraińskich (i ich rodziców) do nauki j. polskiego jako obcego (również planujących szybki powrót na Ukrainę). Znajomość j. polskiego umożliwia im wejście do polskiego systemu edukacji (jeśli się na to zdecydują) lub na polski rynek pracy (na

1 Prezydent Zelensky w przemówieniu w Parlamencie Irlandii 6 kwietnia 2022
<https://www.irishexaminer.com/opinion/commentanalysis/arid-40845590.html>

wypadek gdyby zdecydowali się pozostać w Polsce na dłużej). Nauka j. polskiego jako obcego nie może być mylona z próbą polonizacji uchodźców, jest bowiem narzędziem zapewniającym możliwość skutecznego funkcjonowania w społeczeństwie przyjmującym (więcej na ten temat w rozdziale nr 8).

Poniżej wskazano możliwe formy zagwarantowania edukacji dzieciom ukraińskim przebywającym w Polsce, które przy pewnych zabezpieczeniach są w stanie spełnić określone powyżej kryteria (decyzja o wyborze danego wariantu powinna zostać pozostawiona rodzicom lub opiekunom prawnym dzieci ukraińskich):

- 1. nauka w oddziałach przygotowawczych w polskim systemie edukacji** – zajęcia powinny być skupione na intensywnej nauce języka polskiego, tworzeniu okazji do interakcji z polskimi uczniami (np. poprzez wspólne zajęcia niewymagające znajomości języka), uzupełnianiu różnic programowych oraz umożliwieniu uczniom ukraińskim podtrzymania tożsamości narodowej;
- 2. włączenie do regularnych klas w polskim systemie edukacji** – włączenie do regularnych klas powinno odbywać się przy wsparciu pomocy nauczyciela lub asystenta międzykulturowego mówiącego w j. ukraińskim; powinno być uzupełnione nauką j. polskiego, zajęciami wyrównawczymi (różnice programowe) oraz zajęciami umożliwiającymi podtrzymanie tożsamości narodowej, możliwe jest zastosowanie dodatkowych testów np. z języka polskiego, wprowadzonych przez dyrektora szkoły;
- 3. kontynuacja edukacji on-line w systemie ukraińskim** – uczniowie uczący się on-line w systemie ukraińskim powinni być rejestrowani w polskim systemie edukacji, władze edukacyjne muszą wziąć odpowiedzialność za tych uczniów, w szczególności za stworzenie im stacjonarnej możliwości nauki j. polskiego jako obcego, ułatwienia im nauki zdalnej poprzez wsparcie technologiczne i sprzętowe, zagwarantowania specjalistycznego wsparcia psychologicznego uczniom, którzy będą tego potrzebowali oraz możliwości interakcji z polskimi uczniami, a także korzystania ze świetlicy i stołówki szkolnej;
- 4. kontynuacja edukacji w systemie ukraińskim w formie stacjonarnej w Polsce** – tam gdzie jest to możliwe, z uwagi na koncentrację uchodźców oraz dostępność ukraińskich nauczycieli, należy wspierać zakładanie szkół ukraińskich (uczących po ukraińsku według ukraińskiej podstawy programowej uzupełnionej o możliwość nauki j. polskiego jako obcego); system ten powinien otrzymać wsparcie władz edukacyjnych, władz lokalnych oraz sektora pozarządowego. To wsparcie mogłoby opierać się na formalnych umowach współpracy między ukraińskimi i polskimi szkołami obejmującymi (zależnie od potrzeb i możliwości) np. korzystanie z pomieszczeń, zaplecza socjalnego, wspólne projekty, zajęcia pozalekcyjne itp.. Umowy byłyby podstawą finansowania kosztów po polskiej stronie np. ze środków zagranicznych programów pomocowych;
- 5. stworzenie polsko-ukraińskich szkół i oddziałów międzynarodowych²**, w których realizowane byłyby jednocześnie ukraińska i polska podstawa programowa dla szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących. Możliwa realizacja tej formy w istniejącym systemie prawnym poprzez wprowadzenie specjalnie stworzonych programów nauczania, innowacji i eksperymentów pedagogicznych, szkoły niepubliczne, w tym pracujący w systemie International Baccalaureate (IB). Byłoby to rozwiązanie bardziej kosztowne

2 Propozycja dwujęzyczności nauczycieli pochodzi z praktyki angielsko-hispańskiej w Nowym Jorku. Obecnie pomysł stworzenia „klas międzynarodowych” czyli faktycznie ukraińskich w Polsce, co prawda z innym zamiarem jest już skierowany z Senatu do Sejmu (druk nr 693). Inicjatywa pochodzi od Zespołu Wsparcia Reform MOiN Ukrainy oraz zespołu pracującego nad nowymi podstawami programowymi Ukrainy (w tym ekspertów polskich).

niż pozostałe przedstawione tu opcje, ale jednocześnie trwałe i obiecujące, niezależnie od rozwoju sytuacji międzynarodowej.

Warto też rozważyć rozwiązania mieszane (hybrydowe) łączące edukację stacjonarną ze zdalną oraz ścisłą współpracę w różnych formach szkół realizujących polski i ukraiński program nauczania.

Każda z powyższych form powinna zostać zabezpieczona przed wystąpieniem negatywnych konsekwencji jej wdrożenia. Środki zabezpieczające dla każdej z tych form zostały opisane poniżej.

Tabela 1: Nauka cudzoziemców w oddziałach przygotowawczych w polskim systemie edukacji

<p>Zalety rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość szybkiej nauki j. polskiego i wejścia do polskiego systemu edukacyjnego (kontynuowania edukacji w polskiej szkole) • możliwość nawiązywania relacji z polskimi rówieśnikami w szkole, np. poprzez zajęcia w grupach mieszanych • zapewnione finansowanie ze środków subwencji 	<p>Słabości rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczniowie wychodzą z systemu edukacji ukraińskiej (szczególnie problematyczne dla uczniów klasy 9 i 11) • brak przygotowania instytucjonalnego – programów nauczania i materiałów dydaktycznych • brak specjalistów od nauczania polskiego jako obcego
<p>Dla kogo w szczególności: dla uczniów klas 3-8 dalszej szkoły podstawowej oraz 10 klasy szkoły średniej w Ukrainie, którzy nie znają języka polskiego; dla uczniów, których rodziny planują pozostanie w Polsce</p>	
<p>Konieczne zabezpieczenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoc nauczyciela lub asystenta międzykulturowego mówiącego w języku ukraińskim • zagwarantowanie uczniom dodatkowych zajęć podtrzymujących tożsamość narodową (j. ukraiński, literatura ukraińska, historia, geografia), np. w postaci zajęć dodatkowych w szkole prowadzonych w j. ukraińskim • w związku z umożliwieniem organizacji oddziałów przygotowawczych poza budynkami szkół konieczne jest zapewnienie, że miejsca te będą spełniały odpowiednie standardy i dawały możliwość nawiązywania relacji z polskimi rówieśnikami (np. poprzez zajęcia wychowania fizycznego lub zajęcia artystyczne w mieszanych grupach) • utrzymanie wysokiej wagi w algorytmie podziału subwencji oświatowej • ułatwienie procesu uznawania kwalifikacji, przygotowania i stażu pedagogicznego oraz awansu zawodowego nauczycieli ukraińskich w Polsce 	

Tabela 2: Włączenie do regularnych klas w polskim systemie edukacji

<p>Zalety rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość szybkiego wejścia do polskiego systemu edukacyjnego (kontynuowania edukacji w polskiej szkole) • możliwość nawiązywania relacji z polskimi rówieśnikami (integracja i nauka języka) 	<p>Słabości rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczniowie wychodzą z systemu edukacji ukraińskiej (szczególnie problematyczne dla uczniów klasy 9 i 11) • problemy w nauce związane z ograniczeniami językowymi • mniejsze poczucie bezpieczeństwa, stres • utrudnienie nauki uczniów polskich i powstanie napięć na tym tle w społeczności szkolnej
<p>Dla kogo w szczególności: dla uczniów klas 1-2 początkowej szkoły podstawowej w Ukrainie oraz starszych uczniów, którzy znają podstawy j. polskiego; dla uczniów, których rodziny planują pozostanie w Polsce</p>	

Konieczne zabezpieczenia:

- dostępność nauczyciela, pomocy nauczyciela lub asystenta międzykulturowego mówiącego w języku ukraińskim
- zagwarantowanie uczniom dodatkowych zajęć z języka polskiego jako obcego (ewentualnie zamiast nauczania j. polskiego wg polskiej podstawy programowej)
- zagwarantowanie uczniom dodatkowych zajęć podtrzymujących tożsamość narodową (j. ukraiński, literatura ukraińska, historia, geografia Ukrainy w zakresie odpowiadającym etapowi rozwojowemu) np. w postaci zajęć dodatkowych w szkole prowadzonych przez nauczycieli ukraińskich w j. ukraińskim
- zapewnienie nauki pisania i czytania w języku ukraińskim na początkowym etapie edukacji
- ułatwienie procesu uznawania kwalifikacji, przygotowania i stażu pedagogicznego oraz awansu zawodowego, nauki języka polskiego nauczycieli ukraińskich w Polsce

Tabela 3: Kontynuacja edukacji on-line w systemie ukraińskim

Zalety rozwiązania:

- możliwość dokończenia klasy lub etapu edukacji w systemie ukraińskim i otrzymanie ukraińskiego świadectwa
- zmniejszenie obciążenia polskiego systemu edukacji
- większa mobilność całej rodziny (w Polsce oraz na świecie)

Słabości rozwiązania:

- brak pewności, czy uczniowie uczestniczą w jakiegokolwiek edukacji
- niższa skuteczność nauczania
- ograniczone możliwości nauki j. polskiego jako obcego (co utrudni ewentualne późniejsze wejście do polskiego systemu edukacji) oraz brak nawiązywania interakcji z polskimi rówieśnikami
- ryzyko pogorszenia stanu psychofizycznego uczniów (nauka online, brak kontaktu z rówieśnikami, brak możliwości zdiagnozowania specjalnych potrzeb w zakresie wsparcia psychologicznego)
- wymaga większego zaangażowania rodzica

Dla kogo w szczególności:

dla uczniów klasy 9 szkoły podstawowej oraz 11 i 12 szkoły średniej w Ukrainie; dla innych uczniów, których rodzice planują szybki powrót na Ukrainę

Konieczne zabezpieczenia:

- rejestrowanie uczniów korzystających z tej formy w polskim systemie informacji oświatowej zgodnie z rejonizacją i z uprawnieniem takich uczniów do ulg ustawowych i samorządowych
- wsparcie systemu edukacji on-line przez rząd polski (por. poniżej) oraz
- zaplanowanie, jak uczniowie korzystający z tego systemu mogą zostać włączeni do systemu stacjonarnej nauki w kolejnych latach (w Polsce lub w Ukrainie)
- zagwarantowanie uczniom możliwości nauki języka polskiego jako obcego w formule stacjonarnej lub on-line (dodatkową korzyścią będzie możliwość identyfikacji uczniów wymagających specjalistycznego wsparcia psychologicznego)
- zapewnienie uczniom okazji do nawiązywania relacji z polskimi rówieśnikami np. poprzez organizację (popołudniowych) zajęć pozalekcyjnych w grupach mieszanych polsko-ukraińskich
- zapewnienie uznania odbywanej nauki w systemie ukraińskim poprzez wydanie świadectw ukończenia klasy ukraińskiej oraz uznanie tych świadectw w Polsce
- uczniowie funkcjonujący w tym systemie powinni mieć możliwość udziału w formach letniego wypoczynku dzieci i młodzieży zakładających intensywną naukę j. polskiego (letnich szkół czy letnich półkolonii)
- zapewnienia dedykowanego finansowania na każdego korzystającego z tej formy ucznia dla samorządów w celu wsparcia integracji, nadzoru, organizacji nauki dodatkowej i wychowania pozaszkolnego
- zaangażowanie ukraińskich nauczycieli przebywających w Polsce do udzielania wsparcia i konsultacji w formie stacjonarnej w miarę potrzeby.

Tabela 4: Kontynuacja edukacji stacjonarnej w Polsce w systemie ukraińskim

<p>Zalety rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość dokończenia klasy lub etapu edukacji w systemie ukraińskim • możliwość otrzymania ukraińskiego świadectwa • zmniejszenie obciążenia polskiego systemu edukacji • podtrzymanie tożsamości narodowej • ułatwienie powrotu do szkoły ukraińskiej • zatrudnienie nauczycieli ukraińskich przebywających w Polsce bez procedury nostryfikacji dyplomów. 	<p>Słabości rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • trudności w organizacji systemu (miejsce, nauczyciele ukraińscy, organizacja siatki szkół, finansowanie) i jego skalowaniu • ryzyko braku interakcji pomiędzy uczniami ukraińskimi a polskimi rówieśnikami • trudności w pozyskaniu nauczycieli j. polskiego jako obcego • trudności w kontynuowaniu edukacji na kolejnych etapach edukacji lub studiach
<p>Dla kogo w szczególności: dla uczniów klasy 9 szkoły podstawowej oraz 11 i 12 szkoły średniej w Ukrainie; dla innych uczniów, których rodzice planują powrót na Ukrainę</p>	
<p>Konieczne zabezpieczenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • afiliowanie takich placówek przy szkołach polskich i rejestrowanie uczniów tych placówek w systemie informacji oświatowej lub – alternatywnie – umowy o współpracy z polskimi szkołami • zagwarantowanie uczniom możliwości nauki języka polskiego jako obcego • zapewnienie uczniom okazji do nawiązywania relacji z polskimi rówieśnikami np. poprzez organizację popołudniowych zajęć pozalekcyjnych w grupach mieszanych polsko-ukraińskich • wsparcie organizacyjne przez władze lokalne i NGOs w oparciu o odpowiednie porozumienia i finansowanie (prawdopodobnie) ze środków pomocowych. 	

Tabela 5: Stworzenie polsko-ukraińskich szkół lub oddziałów międzynarodowych

<p>Zalety rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ułatwienie powrotu do ukraińskiej szkoły a równocześnie umożliwienie ewentualnego płynnego przejścia do polskiej szkoły • zachowanie tożsamości narodowej • możliwość otrzymania świadectwa jednocześnie uznawanego w obu krajach • możliwość zaprojektowania wykorzystania efektywnych metod nauczania • możliwość realizacji programów nauczania zarówno w osobnej szkole tak i poszczególnych oddziałach w szkołach 	<p>Słabości rozwiązania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stabilność funkcjonowania i możliwość utrzymania masy krytycznej systemu zależna od sytuacji politycznej na poziomie międzynarodowym • Struktura i programy nauczania muszą stanowić połączenie obydwu systemów • potrzeba szybkiego opracowania i wprowadzenia nowego programu nauczania i materiałów dydaktycznych, co przy zapewnieniu odpowiedniej jakości jest procesem długim • trudności lokalowe w organizacji osobnych szkół • szkolenie ukraińskiej i polskiej kadry pedagogicznej • brak możliwości realizacji na poziomie średnich szkół zawodowych • bardzo wysokie koszty • trudności w finansowaniu hybrydy dwusystemowej
<p>Dla kogo w szczególności: dla wszystkich uczniów z Ukrainy; dla chętnych polskich uczniów</p>	
<p>Konieczne zabezpieczenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tworzenia oddziałów eksperymentalnych i pilotażowych w celu wypracowania efektywnego modelu • zabezpieczenie legislacyjne dla modelu • wypracowanie schematów łączących podstawy programowe, lecz nie będących przeładowanymi • zapewnienie stabilnych źródeł finansowania 	

3. Szczególne potrzeby dzieci ukraińskich uciekających do Polski przed wojną

Dzieci i młodzież w wieku szkolnym, którzy pojawiają się w Polsce, przybywają ze szczególnymi potrzebami. Najważniejszym publicznym systemem, który może odpowiedzieć na te potrzeby, jest system edukacji (niezależnie, czy uczniowie wejdą do polskich szkół czy pozostają w systemie ukraińskim). W chwili obecnej nie ma wyników badań prowadzonych na młodych uchodźcach wojennych w Polsce, zasadne jest więc sięgnięcie do badań potrzeb dzieci i młodzieży migrantów i uchodźców prowadzonych w innych krajach.

Opracowanie *Refugee Education: Integration Models and Practices in OECD Countries* (OECD Education Working Paper No. 203, 2019) wskazuje na trzy grupy potrzeb dzieci wynikające z doświadczenia wymuszonej migracji: emocjonalne, społeczne oraz potrzeby w zakresie uczenia się. W polskim kontekście najważniejsze wydają się być:

POTRZEBY EMOCJONALNE

- odbudowa poczucia bezpieczeństwa (w tym stabilnych ram funkcjonowania w nowej sytuacji),
- poradzenie sobie z separacją i/lub stratą (w tym zarządzanie stresem i kompetencje społeczno-emocjonalne).

POTRZEBY SPOŁECZNE

- podtrzymanie własnej tożsamości kulturowej,
- nawiązanie relacji z polskimi rówieśnikami (w szkole i społeczności lokalnej),
- poczucie przynależności do wspólnoty klasowej i szkolnej,
- poznanie kultury i kontekstu kulturowego Polski, umożliwiające skuteczne funkcjonowanie w nowym środowisku.

POTRZEBY W ZAKRESIE UCZENIA SIĘ

- zdobycie kompetencji językowych pozwalających kontynuować naukę w j. polskim lub wejść na rynek pracy,
- uzupełnienie różnic programowych pomiędzy polską a ukraińską podstawą programową,
- zrozumienie polskiego możliwości oferowanych przez polski system edukacji w zakresie dalszego kształcenia, jak i praktyki zawodowej.

W planowaniu włączenia uczniów ukraińskich do polskiego systemu edukacji należy stale przypominać o znaczeniu potrzeb emocjonalnych oraz społecznych. Z uwagi na konstrukcję polskiego systemu będzie on się automatycznie skupiał na potrzebach w zakresie uczenia się, tymczasem **włączenie uczniów do systemu nie uda się jeśli najpierw szkoła nie odpowie na potrzeby emocjonalne** (choćby opanowanie strachu uczniów) **oraz społeczne** (choćby nawiązanie relacji z rówieśnikami, adaptacja kulturowa). To pole do zwiększenia aktywności w zakresie realizacji tzw. wychowawczej funkcji szkoły, która tradycyjnie jest w Polsce słabsza (z uwagi na braki kompetencyjne wychowawców, niedobór psychologów i pedagogów szkolnych oraz systemowe niedocenywanie tej funkcji szkoły). Szczególnym wyzwaniem będzie w tym zakresie wzmocnienie współpracy szkoły z rodzicami uczniów ukraińskich (pomimo bariery językowej) oraz zapewnienie dostępności ukraińskojęzycznych psychologów i terapeutów, którzy mogą pracować z uczniami nieznającymi polskiego, w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej (więcej na ten temat w rozdziale nr 8).

Ważną kwestią jest tu ew. współpraca z polskimi i ukraińskimi organizacjami pozarządowymi, szczególnie w trakcie okresu wakacyjnego, kiedy wiele dzieci z Ukrainy nie będzie miało możliwości wyjazdu na wakacje, co też daje możliwość wykorzystania tego okresu na adaptację i przygotowanie do kolejnego roku szkolnego. Takie

działania planowane są przez niektóre samorządy (np. Warszawa), ale powinny one mieć charakter systemowy z zapewnionym finansowaniem, np. poprzez konkursy organizowane przez MEiN.

Ciężar odpowiedzi na nowe potrzeby uczniów polskich oraz potrzeby uczniów ukraińskich spocznie w praktyce na nauczycielach i dyrektorach szkół oraz pedagogach szkolnych i psychologach. Aby poradzić sobie z tym wyzwaniem, pracownicy oświaty będą potrzebowali nowych kompetencji i wsparcia w postaci dopasowanej do nowych potrzeb oferty doskonalenia. Sfera doskonalenia jest więc kluczowa dla zapewnienia wysokiej jakości odpowiedzi systemu oświaty na te potrzeby.

Odpowiedź na nowe potrzeby uczniów, którzy pojawiają się w szkołach, może i powinna być oparta o istniejące już w polskim systemie edukacji instytucje i podejścia, w szczególności o założenia edukacji włączającej. Należy wykorzystać szansę jej upowszechnienia, szczególnie, że może to przynieść korzyści wszystkim uczniom funkcjonującym w polskiej szkole.

Warunkiem koniecznym prowadzenia skutecznych działań na rzecz dobrostanu i integracji dzieci i młodzieży z Ukrainy jest przekonanie do nich i zaangażowanie całej społeczności szkolnych – uczniowie, rodzice, nauczyciele. W tym celu warto „ożywić” i wykorzystać rady rodziców, których obowiązkiem (art. 84. Prawa Oświatowego) jest opracowywanie corocznie programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły. Program jest uchwalany przez Radę Rodziców w porozumieniu z Radą Pedagogiczną. To zadanie jest traktowane rutynowo i formalnie, bez rzeczywistego zaangażowania społeczności szkolnej i świadomego przyjmowania pewnych ustaleń i zobowiązań. Na dodatek, zgodnie z ustawą, w przypadku braku uzgodnionego z radą pedagogiczną dokumentu, po miesiącu od rozpoczęcia roku szkolnego, program wychowawczy ustala (sic!) dyrektor szkoły z akceptacją kuratorium. Żeby szkoły i rady rodziców podjęły się tego zadania, potrzebna byłaby akcja informacyjna z omówieniem wyzwań związanych z integracją młodych ludzi z Ukrainy oraz działań potrzebnych do odpowiedzi na te wyzwania. Przypomnijmy, że do kompetencji rady rodziców należy również opiniowanie planu finansowego szkoły. Jest ważne, żeby te dwa uprawnienie traktować wspólnie i komplementarnie.

Rekomendacje

W sytuacji, gdy według szacunkowych danych spośród 800 tys. dzieci uchodźczych 500 tys. jest poza polskim systemem edukacji³, przy czym część (większość?) uchodźców wojennych planuje relatywnie szybki powrót do ojczyzny, należy rekomendować elastyczne rozwiązania obejmujące edukację w polskich szkołach oraz zdalną i stacjonarną edukację w systemie ukraińskim. Priorytetem powinno być zapewnienie uchodźcom (młodemu i dorosłemu) poczucia bezpieczeństwa, stabilizacji i perspektyw na przyszłość, w tym utrzymania kształcenia na jak najwyższym poziomie.

Wdrażanie tych rozwiązań powinno być zdecentralizowane i dopuszczać wiele form. Równocześnie konieczne jest stworzenie systemu koordynacji działań, zapewniającego właściwe zaspokajanie potrzeb i optymalne wykorzystanie zasobów. Warunkiem koniecznym skutecznej koordynacji jest zebranie danych między innymi z ZUS, Systemu Informacji Oświatowej, ukraińskiego systemu edukacji zdalnej o liczbie, miejscach przebywania, wieku (przyporządkowanej klasie) dzieci i młodzieży ukraińskiej w Polsce. Wdrażanie nowych rozwiązań a także ocena ich efektywności powinna opierać się na rzetelnych badaniach naukowych pokazujących, jakie propozycje zapewniają najlepsze efekty edukacyjne, ale także sprzyjają integracji, zmniejszają stres i poprawiają dobrostan uczniów ukraińskich.

3 Prezentacja „Samorządowy Okrągły Stół” Wrocław

1. Umożliwienie uczniom z Ukrainy, którzy będą tym zainteresowani, wejścia do polskiego systemu edukacji poprzez włączenie do zwykłych klas oraz tworzenie oddziałów przygotowawczych od 1 września 2022. Rozwiązania te nie powinny mieć charakteru przejściowego, powinny natomiast gwarantować odpowiednie finansowanie dla samorządów oraz włączać wszystkich uczniów ukraińskich, także tych, którzy przyjechali do Polski przed rozpoczęciem wojny.
2. Uznanie kontynuacji nauczania w trybie zdalnym w szkołach ukraińskich i oparcie takiego rozwiązania o odpowiednie przepisy. Nauka zdalna jest mniej korzystna dla uczniów ze względu na niższą skuteczność nauczania, brak integracji oraz koszty psychofizyczne. Powinny powstać rozwiązania prawne ułatwiające tworzenie i wsparcie finansowe, ale także wsparcie pedagogiczne, dla stacjonarnych szkół ukraińskich działających we współpracy z polskimi szkołami. Powinny zostać opracowane modelowe umowy o współpracy polskich i ukraińskich szkół w celu wspierania integracji społecznej ukraińskich i polskich uczniów, nauczania języka polskiego i zapewnienia możliwości korzystania z pomieszczeń, wyposażenia oraz programów socjalnych (dożywianie) w polskich szkołach.
3. Docelowo, od roku szkolnego 2023/2024, nauka uczniów ukraińskich powinna być kontynuowana w polskich szkołach z pełnym wsparciem dla podtrzymywania tożsamości narodowej na bazie rozwiązań stworzonych dla obywateli polskich z mniejszości ukraińskiej lub też w szkołach ukraińskich, także wg modelu dla mniejszości językowych w Polsce lub też nowego modelu łączącego elementy systemu polskiego i ukraińskiego.
4. Wykorzystanie okresu letniego wycieczki dzieci i młodzieży na wsparcie uczniów ukraińskich w nauce języka polskiego, nadrobienie różnic programowych oraz nawiązywanie relacji z polskimi rówieśnikami.
5. Wsparcie samorządów w przygotowaniu infrastruktury szkolnej na przyjęcie dodatkowej liczby uczniów ukraińskich zgodnie z miejscem ich aktualnego pobytu oraz pokryciu innych kosztów związanych z przyjęciem nowych uczniów.
6. Uznanie kwalifikacji nauczycieli ukraińskich. Przejściowe zwolnienie z wymogu znajomości języka polskiego nauczycieli podejmujących pracę w oddziałach przygotowawczych oraz stworzenie możliwości intensywnej nauki j. polskiego. Rozwijanie kompetencji nauczycieli i dyrektorów w zakresie pracy z dziećmi z doświadczeniem wymuszonej wojną migracji oraz zarządzania klasą zróżnicowaną kulturowo, a także metod nauczania i oceniania adekwatnych do pracy w klasie zróżnicowanej pod względem wiedzy i umiejętności przedmiotowych oraz kompetencji językowych. Szkolenie i zatrudnienie specjalistów nauki języka polskiego jako obcego.
7. Wzmocnienie systemu pomocy pedagogicznej i psychologicznej dla uczniów ukraińskich poprzez zatrudnienie w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz szkołach wykwalifikowanych specjalistów (psychologów i pedagogów). Ze względu na braki specjalistów, należy rozważyć uproszczoną procedurę uznania kwalifikacji specjalistów ukraińskich, bez wymogu znajomości języka polskiego – tym samym, umożliwienie udzielania pomocy (stacjonarnie lub zdalnie) w j. ukraińskim.
8. Zapewnienie, poprzez odpowiednie wsparcie finansowe dla samorządów, opieki i edukacji przedszkolnej wszystkim zainteresowanym dzieciom ukraińskim.